

El Recinte Modernista de Sant Pau

UNA MOSTRA ESTEL·LAR DE CERÀMICA APLICADA A L'ARQUITECTURA DE LLUÍS DOMÈNECH I MONTANER

TEXT: MARGARIDA GENERA I MONELLS I AURELI ÀLVAREZ PÉREZ* – FOTOS: MARGARIDA GENERA

Avui, ens proposem mostrar algunes particularitats dels elements ceràmics aplicats en l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, una de les obres més emblemàtiques del modernisme català. La seva construcció, projectada per l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner que hi treballà entre els anys 1902 i 1920, i finalitzada (la part modernista) pel seu fill Pere Domènech i Roura l'any 1930, hem de considerar-la, com el fruit d'una llarga experiència professional, del bon gust i ideals d'un home polifacètic dins del context de la Renaixença. Amb la construcció d'aquest hospital, es creava "una petita ciutat", de trama urbana pròpia –amb un desplaçament de 45° respecte la retícula establerta en el Pla Cerdà, on havien de conviure malalts i professionals de la medicina, enmig de zones enjardinades i paraments que l'aïllaven del bullici urbà.

Dins de tot el conjunt preval la simetria i l'ordenació modular, perfectament calculada. A partir de dos eixos principals orientats en sentit nord/sud i est/oest es dissenyaren els diferents pavellons amb carrers adjacents.

Aprofitant els desnivells del terreny natural es construïren pavellons d'un o dos pisos. D'acord amb els paràmetres convencionals i estètics del modernisme, la ceràmica és la manifestació artesanal dominant per l'ampli ventall de possibles aplicacions amb una gran diversitat de formes, tècniques i volumetries. Doncs, emprant majoritàriament el recurs natural més humil com és la terra (argila) combinada amb l'aigua i sotmesa a l'acció del foc, s'obtenen resultats realment màgics. (Fig.1 i 2) D'aquesta manera, s'arriba a convertir en un dels trets diferencials de l'època, fet que comportà una gran embranzida de les arts

menstrals, pròpies dels oficis tradicionals, així com la industrialització de determinats elements. En aquest cas, la ceràmica es converteix també en el llenguatge de transmissió de valors i coneixements de caràcter històric, social i religiós, ja que expressa al·legories referents a la història del propi hospital, després d'una minuciosa tria i combinació harmònica de símbols en un entorn impregnat de llum i cromatisme incomparable, provocant un veritable esclat de vidaj. De fet, l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau és molt més que una obra arquitectònica excepcional. És, en realitat, la culminació artística d'una arquitectura no monumental, destinada específicament a l'ésser humà, tenint en compte les seves necessitats més vitals. És la recreació d'uns espais funcionals, on conviuen la sobrietat de materials i l'excel·lència en una construcció per a la perdurabilitat infinita, que ha esde-

vingut un autèntic signe d'identitat que ens projecta en el món.

I, ja centrant-nos específicament en la temàtica proposada, establim en primer lloc una classificació per categories dels diferents elements, d'acord amb la seva aplicació, per referir-nos, després -encara que molt breument- a les característiques dels materials ceràmics, els seus dissenys i tècniques emprades; els artistes que hi col·laboraren, a més dels obradors on es varen produir.

En síntesi, hi trobem:

1. Els elements que conformen els materials de construcció, que tenen una incidència directa amb l'estructura dels edificis que desenvolupen una funció fonamental: els murs, paraments de façanes, columnes, algunes cobertes,... En aquest grup incloem els maons, determinats tipus de rajoles, les teules (només bescuites o també esmaltades), ... La

més característica del modernisme serà la de forma d'escata monocroma, esmaltada de groc, vermell i verd, per cobrir i decorar les cúpules i pinacles dels edificis. (Veure esbossos de Domènech pàg. 45).

2. Els revestiments de paviments, parets i sostres, que si bé garanteixen l'higiene dels àmbits són, alhora, un material versàtil, resistent, relativament econòmic i fàcil abast, però amb un gran component estètic i ornamental que reflecteix el refinament i bon gust de l'arquitecte. Els paviments de les estances més luxoses i potser menys freqüentades, foren recoberts de mosaics del tipus denominat "romà", que s'empenen en parets, sòcols, arrambadors, sostres, ... Podem contemplar-ne magnífics exemples en el Pavelló de l'Administració.

3. Els elements, específicament decoratius per embellir els diferents espais:

3.1. Murals amb representacions narratives de caràcter històric, religiós, ... (façana exterior del "Pavelló de l'Administració", on hi ha al·legories a Sant Jordi, com a patró de Catalunya i Sant Martí, soldat benefactor dels pobres, emblemes heràldics de Barcelona i dels Hospitals de Santa Creu i Sant Pau, Pau Gil, ...) o bé d'ornamentació floral, elaborats amb rajoles, però també aplicant les tècniques musivàries a base de tesselles. En aquest punt remarcuem la introducció del trencadís, possiblement inspirat en l'*opus sectile* (fet amb pedra) d'època romana. Aquest recurs que permetia recobrir amb fragments de rajola les superfícies curvilínies es converteix en un altre dels trets diferencials de l'arquitectura modernista.

3.2. Coronaments dels edificis, la inclusió dels quals poden tenir la doble funcionalitat de millora tècnica de xemeneies i pinacles a més d'ornamental.

La major part d'elements constructius (totxos, maons, teules) foren elaborats a la bòbila que existia a la part alta del complex hospitalari. Presenten una composició i un acabat molt homogenis. Per a la fabricació de totxos i maons s'empraven les terres extretes durant els treballs d'excavació dels soterranis i de les galeries del nou hospital. Aquestes argiles procedien de l'erosió dels materials de la serra de Collserola i estan carregades amb gran quantitat de fragments lapidis de les roques metamòrfiques locals que constitueixen un bon desgreixant i fan que el producte sigui de molt bona qualitat. A aquests maons, si eren utilitzats com a element visible de la construcció com ara columnes i pilastres, se'ls hi aplicava una capa de vidrat transparent que els feia més decoratius.

Pel que fa als materials de cobriment i ornamentals, en general es tracta de rajoles esmaltades. N'hi ha de monocromes, que normalment són de tonalitats molt clares si cobreixen els sostres i parets des espais dedicats als malalts, on solen configurar una disposició d'*opus spigatum* (en forma d'espiga). Quant als revestiments de caràcter ornamental, trobem les rajoles obtingudes mitjançant l'aplicació de les tècniques de trepa i estergit, o bé es tracta d'elements en relleu fets a motlle, entre altres.

Entre els artistes encarregats dels dissenys i preparació de models, hem d'esmentar principalment: Lluís Gargallo, germà de l'escultor, a qui se li encomanà la tasca de preparar els models de plafons ceràmics, Francesc Madurell qui treballà en els elements corporis del pavelló de l'Administració, o Francesc Labarta autor dels plafons de mosaic de la façana principal del pavelló de l'Administració, on apareixen diverses representacions de temàtica relacionada amb la història de l'hospital i simbolismes relacionats amb la seva construcció i pensaments de Lluís Donèch. Així mateix, Mario Maragliano, prestigiós mosaicista d'origen italià fou l'encarregat dels paviments de mosaic de tots els pavellons.

Pel que fa a l'execució, pròpiament dita d'aquestes ceràmiques a nivell industrial, se n'encarregaren diversos obradors. D'acord amb les dades disponibles consten en la fabricació de part de la ceràmica vidrada: la Fàbrica i terrisseria de Cristòfol Guillamont d'Alcora, on s'emprà una argila ferruginosa modelada mitjançant la tècnica del premat i esmaltada. Les rajoles amb animals alats, pintats a mà o amb trepa i els sòcols de color verd, corbes de color groc clar es varen produir a la fàbrica Elies Peris i Cia, coneguda també com "la Campana", instal·lada en la població d'Onda. Intervingueren les empreses de Pujol i Bausis d'Esplugues de Llobregat, la fàbrica A. Romeu i Escofet d'Hospitalet de Llobregat, la de Josep Orriols i Pons, que també produïa elements per a l'exterior (teules, escates esmaltades, rajoles, revestiments de façanes, ... Els paviments es varen encarregar a Cosme Toda de Barcelona i a l'obrador de Mosaicos Nolla de València. Així, doncs, les ceràmiques vidrades que trobem en el Recinte modernista de Sant Pau, varen ser decorades de maneres molt variades i tenen procedències diverses. El desgreixant de la pasta és diferent del que trobem en els materials provinents de la bòbila abans esmentada. És de mida molt fina i ha estat

Plafons de ceràmica, aquarel·la sobre paper (Arxiu COAC) previst per a decorar algun àmbit de la Casa de Convalescència, ja construïda per Pere Domènech i Roura, l'any 1930. Fins avui no hem esbrinat el lloc exacte de col·locació, o si bé no es van arribar a fabricar.

molt triat, característiques que confirmen un origen clarament forani. A més, la majoria d'aquests materials tenen una elevada proporció de calcita -afegida per disminuir, un cop cuita- el to vermellós de la pasta i proporcionar una aparença més blanquinosa en l'acabat semblant a la porcellana. En aquestes peces es pot detectar la presència de gehlenita i wol-lastonita que són minerals de reacció produïts per la presència de la calcita a la pasta originària. Segons la temperatura del forn (900-950°C) tam-

bé apareixen espinel·les. Les diverses varietats del material estan relacionades amb els diversos edificis o pavellons i depenen de l'ornamentació prevista en cada cas. Un estudi detallat comportaria una recollida de mostres seleccionades o, bé, segons el tipus de pasta (procés de fabricació) o segons el tipus d'ornamentació en què foren utilitzats (criteris artístics), sobre els quals insistirem en una futura publicació.

Per finalitzar, us convidem a visitar el recinte Modernista de Sant Pau i deixar que

tots els sentits copsin la magnitud de l'obra de l'arquitecte Lluís Domènch i col·laboradors, per gaudir-ne plenament. En aquest marc incomparable, podreu comprovar que *la ceràmica estableix un diàleg mitjançant el llenguatge universal de l'art, que us permetrà endinsar-vos en la història de tantíssimes pàgines viscudes en aquest recinte singular*. L'encís de tanta bellesa racional us farà percebre un petit esquitx d'eternitat. L'any 1997 aquest conjunt fou declarat Patrimoni Mundial per la UNESCO. ●

Referències bibliogràfiques: Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau • Arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya • Balcells, C. 1988: Sant Pau, Hospital modernista. Nostra terra, 13, Barcelona. • Estall i Poles, V.L. 1997: La indústria ceràmica en Onda. Las fàbricas 1778-1997, Ajuntament de Onda • Serraclara, M.T, Martí, M. 2009: Hospital de la Santa Creu i Sant pau. Història, Arquitectura i Art, Barcelona, 2ª edició • VVAA. 2010: "El modernisme i la ceràmica: Art i ofici". Revista ceràmica contemporània "Terrart", núm. 37, 2n semestre 2010 • VVAA. 2014: Recinte modernista de Sant Pau. Editorial Planeta, Fundació privada de l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau, Barcelona.*Amb la col·laboració de Sandor Campos Goded.

